

Skildring av Uppland

Återutgivning av text från 1883

En gratis publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring av Uppland

– Återutgivning

av text från 1883

av Carl Georg Starbäck

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-365-4

Copyright © 2017 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.

Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du en historisk skildring av landskapet Uppland från år 1883.

Du får bland annat en kort skildring av naturen och landskapets största orter och städer. Texten innehåller också flera spännande anekdoter från Upplands dramatiska historia.

Märkligt nog skildras den svenska naturen som om författaren åkt i ett flygplan – trots att det ännu inte var uppfunnet. Det var troligen härifrån som Selma Lagerlöf fick idén att låta Nils Holgersson skildra landet genom att flyga på en gås.

Den här e-boken publicerades på sajten e-boksbiblioteket.se i februari 2017.

Texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken ”Små berättelser om märkliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom” med rubriken ”Upland”. Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

I slutet av 1800-talet var historikern Carl Georg Starbäck en av landets mest kända författare. Han skrev framför allt populära böcker om historia men också romaner. Man kan säga att Starbäck var sin tids Herman Lindqvist eller Jan Guillou.

Inledning: Sverige – från ovan

1 Om vi besluta oss för att företaga en resa genom vårt fädernesland för att se och lära känna något litet af dess natur och folk samt folkets seder och bruk inom olika landskap, så blir första frågan, huru vi bäst skola ställa till det så att vi på en gång kunna få en öfversigt öfver det hela och vinna kännedom om de märkeligaste enskildheterna. Jernvägarne och ångbåtarne äro förträffliga fortskaffningsmedel, men hafva det emot sig, att vi dels icke skulle kunna komma till många orter, dit vi nödvändig vilja, dels föra de oss antingen för fort eller ock blott utefter stränderna af det landskap, hvari vi för tillfället befinna oss. Att i våra tider färdas med häst och vagn eller till fots, skulle åter gå alldeles för långsamt, och alla dessa sätt att färdas skulle dessutom göra det alldeles omöjligt för oss att få en god öfversigt öfver det hela, något som för oss är af stor vigt.

Kunde vi därför skaffa oss en farkost, som vore så inrättad att den förde oss högt upp i rymden, men åter, när vi ville, sänkte sig ned med oss till den ort, som vi närmare ville lära känna, då vore våra önskningar uppfyllda. Om vi kunde komma så högt upp, att vi kunde se hela vårt land utbreda sig under oss liksom en vanlig karta, öfver hvilken vi efter behag foro fram och åter, då behöfde vi blott uppställa

för oss något rättesnöre att följa vid de besök, som vi här och der skulle göra, och så begifva oss på väg.

Ett sådant fortskaffningsmedel finnes emellertid på sätt och vis, ehuru man ännu icke hunnit få det så fullkomligt, att det uppfyller alla de anspråk, som man måste hafva på ett sådant. Det är luftballongen. Vi kunde ju antaga, att en sådan funnes, åt hvilken vi vågade anförtro oss!

Nå väl, stigen på och följ mig. I verkligheten kan man väl icke i luftballong stiga så högt, eller vår synförmåga sträcka sig så långt, att vi skulle kunna se hela vårt fosterland utbreddt för oss, som på en karta, men vi kunna ju antaga äfven detta.

2. Medan vi nu befinna oss uppe i höjden, skola vi först taga en öfverblick af landets utseende. Vi se då, huru genom hela den halfö, som bildar *Sverige* och *Norge*, löper en bergsrygg, ifrån hvilken landet sluttar åt ömse sidor. Det är *Kölen* eller *Seveberget*. Flera bergar synas utgå från denna bergsrygg både inåt *Sverige* och *Norge*, men de senare gå ända ut till hafvet och åtskilja från hvarandra de många hafs-fjordarne, hvari *Norges* kust är sönderskuren; åt svenska sidan sänka sig deremot de glesa tvärryggarne allt mer, ju närmare de komma kusten, och utplattas slutligen alldeles samt försvinna.

Sådana fjordar, som i *Norge*, finnas icke på den svenska kusten, men deremot visar sig här utefter hela halföns längd ett lågland, hvars bördiga ängar och åkerfält tilltaga, ju längre man kommer söderut. På ett ställe, der vi se de stora sjöarna *Wenern*, *Wettern*, *Hjelmaren* och *Mälaren*, går detta lågland från *Östersjön* till *Skagerrack*, liksom ett bälte från landets ena kust till den andra. Skulle vi tänka oss, att hafvet

steg omkring 300 fot öfver sin nuvarande yta, så skulle det fylla hela detta låglandsbälte, och Sverige skulle då skilja sig i tvenne öar, hvilka bildades af den nämnda höglandstrakten och en annan, som ligger söder om detta låglandsbälte. Söder om detta lågland höjer sig nämligen det småländska höglandet, sluttande åt alla sidor. I en längst försvunnen tid har verkligen vattnet stått så högt, att detta lågland varit ett sund, som sammanbundit *Nordsjön* och *Östersjön*. Det hafva lärde män räknat ut.

Men stora och breda floder forssa inom höglanden i dalarnes djup och nedflyta till låglandet, och upp emot norden se vi bergens toppar glänsa hvita. Det är snön, som ligger der och som aldrig smälter, fast solen skiner aldrig så varm. Det är nämligen förhållandet, att ju högre man kommer upp öfver jorden, desto mer tilltager kölden, och på en viss höjd är den så stark, att snön aldrig smälter. Sådana fjäll finnas många utefter Kölen och in i Norge, men på den svenska sidan äro de färre. *Sulitelma* är ett sådant berg, som ligger på Kölen i nordligaste delen av riket. Något längre söderut midtför *Storsjön* i *Jemtland* se vi ett annat, som heter *Syltoppen*, och ännu sydligare mellan *Dalarnes* nordligaste spets och *Fämundsjön* i Norge ligger *Svuckufjäll*. Söder om detta berg finner man intet, som höjer sig ofvan snögränsen, förr än man kommer till *Alperna* i södra Europa.

Skildring av Uppland år 1883

Den här texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken "Små berättelser om märkeliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom" med rubriken "Upland". Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

Sedan vi lemnat Dalarnes berg, hvilka alltmer och mer bilda en blånande rand i fjärran, se vi tydligare än när vi betraktade landets bildning ännu högre uppifrån, att Dalarne utgör en del af det norra höglandet, hvilket allt mera afrundar sig och bildar sig liksom en ö gent emot det lägre slättlandet. Nu sväfva vi öfver detta slättland och när vi komma litet längre söderut, se vi der längst bort en smal strimma af ett annat högland, den södra höglandsön. Men vi stanna här vid östra kusten, öfver Upland. Det visar sig genast vid första ögonkastet, att här är en annan natur än i det landskap, som vi lemnat. Hela den mellersta delen av landskapet visar sig som en slättbygd utan några egentliga berg eller höjdsträckningar. Och när vi se, huru föga landet höjer sig öfver hafvet, till följd hvaraf klimatet här bör vara mildt och i hög grad gynnsamt för växtligheten, kunna vi

förstå, att här är en af Sveriges bördigaste trakter.

Längst i norr invid Dalelven, som flyter på landskapets norra gräns, är landet mera ojemnt, och skogar och kärr tilltaga här i vidd. Här är också bergsbruket hufvudnäring. Den stora slätten sträcker sig österut, tills den på två eller tre mils afstånd från hafskusten mötes af skogbevuxna höjder och sjöar.

Hvad som här först väcker vår uppmärksamhet, eftersom vi komma från ett landskap, som af gammalt bar namnet *Jernbäraland*, är de många jernbruken i landets norra del, samt de här belägna jerngrufvorna.

Dannemora grufvor lemna den yppersta jernmalm och förse dermed de kringliggande jernbruken. Jernstillverkningen i dessa bygder är urgammal, men mot slutet af 1400-talet upptäcktes här en silfverhaltig malm, och denna upptäckt gaf anledning till en mera kraftig grufvedrift. Det var på *Sten Sture den äldres* tid, som detta malmfält upptäcktes, och han skänkte åt erkebiskop *Jacob Ulfsson* och hans efterträdare ”en fjerdedel uti det då för några år sedan upptäckta silfverberget i Films socken för S:t Eriks konungs böns skull till Gud om bergets tilltagande gagnelighet och nytta för riket”.

Grufvorna voro fortfarande kronoegendom, tills de år 1643 försåldes till Holländaren *Louis de Geer*, såsom en evärdelig och fullkomlig frälseegendom. Sedan dess har hela detta grufvefält förblifvit i enskilde mäns ego. En sjö, som ligger i närheten af grufvorna och kallas *Grufsjön*, har föranledt många olägenheter och stora kostnader, emedan den intränger i grufvorna, om den icke hindras. Denna fiende har man sökt utestänga dels genom stora stenmurar inuti grufstötarna, dels genom dyrbara ångmaskiner, af hvilka den äldsta inrättades af direktören *Mårten Triewald* år 1734. ”Stränderna af sjön

se ut som svarta, krutsprängda fästningsmurar på den sidan, som vetter mot grufvorna; ty de bestå af det sönderplockade berget, som förr utgjorde dess innanmäte. Grufvorna hafva trånga öppningar i dagen, hvaraf kommer, att de neruti äro såsom iskällare. Kastar man ögat ner i djupen, derifrån malmklangen uppstiger som ett vapengny ur jorden, så likna arbetarne der nere små barn. Det är en stor graf, de arbeta uti; det är en begrafning, hvar gång de sänka sig ned, der ingen sol lyser och intet gräs gros.”

Af jernbruken, hvilka ligga här i norra Uppland, har *Söderforss* den största ankarsmedja i riket. Detta bruk ligger på en af Dalelven bildad ö, hvilken är 1 mil lång och $\frac{1}{4}$ mil bred. Något söder om Söderforss ligger *Löfsta*, som är det största och fördelaktigaste jernbruk i riket och hvars tillverkning utgör 6,000 skeppund årligen. Under bruket lyder *Toboborgs* masugn, hvaromkring uppstått en ganska anseelig bruksköping med 1,200 innevånare. Söderut från Löfsta ligga Danemora grufvor och i närheten af dem ligger österut *Österby*, som också är ett stort jernbruk.

Men Uppland är rikt på gamla minnen från den tid, då först våra förfäder kommo hit till landet. *Gamla Upsala* påminner oss om dessa tider. Vi komma dit, när vi följa vattendraget söderut, som leder från den långsträckta *Dannemorasjön* och ännu bär det i våra äldsta sagor förekommande namnet *Fyrisån*. Numera är gamla Upsala en landssocken, men gråstensmurarne i dess kyrka anses vara en lemning af det gamla praktfulla afgudatemplet. Detta förstördes omkring år 1085, och derefter uppfördes här en kristen kyrka, som en tid var domkyrka, tills erkebiskopssätet flyttades till det nuvarande Upsala, hvilket då kallades *Östra Aros*, som betyder östra åmynningen. I närheten af gamla Upsala ligga *Upsala högar*, hvilka liksom grås-

tensmurarne i kyrkan stå kvar från hedenhögs. Då voro de begravningsplatser. Tre af dessa högar äro tvärsluttande och kägelformiga; den fjerde har mindre tvärbranta sidor och är öfverst afplattad. Den kallas *tingshögen*, emedan under hedendomen och ännu under den kristna tiden ting här höllas. Det förnämsta af dessa ting var det, som hölls i Februari månad, då allmogen från hela riket strömmade till midvintersoffret. Då var äfven marknad här, och *Distings* marknad i Upsala bibehåller ännu minnet af detta midvintersoffer och ting, hvilket också kallades *Disatinget*. Från dessa högar höll äfven Gustaf I ting med Upländingarne.

När vi tala om alshärjartingen, föras våra tankar helt säkert till den gamle, präktige lagmannen *Thorgny*, Han skall hafva bott på *Salesta* gård, hvilken ligger två mil norr om Upsala vid Fyrisån. Af det hus, som den gamle lagmannen bebodde, finnes numera intet i behåll. Men *Salesta* gård förekommer äfven sedermera i vår historia. Under medeltiden var det en befästad gård med torn och vallar samt vindbrygga och blef flera gånger belägradt.

Från dessa tider hafva vi många gårdar i detta landskap, som äro märkeliga. Österut i den delen af Upland, som kallas *Roslagen*, ligga *Finsta* och *Penningeby*. *Finsta* egdes af *Birger Persson*, också en Uplandslagman, men företrädesvis bekant såsom fader till den heliga *Birgitta*, hvilken föddes här på gården. I ett berg helt nära gården finnas några grottor, som kallas S:t Britas. Mot slutet af medeltiden fanns här ett kapell, helgadt åt S:t Brita, men som förstördes af våld. *Erik Johansson (Wasa)* säges hafva skämtat, när han fann sin hustru sörja deröfver, och sagt, ”att han tackade Gud, att det gamla kapellet brann upp och icke deras boningshus; han hade alltid fruktat att det skröpliga taket en vacker dag skulle ramla in, medan han bad sina böner”.

Finsta ligger en mil vesterut från *Norrtelje* stad. En mil söderut derifrån ligger en annan gammal gård, som heter Penningeby. Här bodde under slutet af medeltiden den ädle och tappre *Nils Bosson Sture*. Han var den ende, som vågade taga den afsatte konung *Carl Knutssons* försvar mot den mäktige erkebiskopen *Jöns Bengtsson (Oxentjerna)*, som då styrde Sveriges rike. Erkebiskopen sände bud efter herr Nils, och då denne ej stod att träffa, uppbrände han Penningby gård. Nils Bosson hade då seglat öfver till Finland, och när han återkom derifrån, sammanträffade han en morgon mellan 8 och 9 med erkebiskopen i Storkyrkan i Stockholm. Erkebiskopen talade stora och stolta ord och blickade föraktligt ned på den obetydliga riddaren. "I talen nu stora och stolta ord" — sade herr Nils — "eftersom I hafven så många svenner, men det kan hända, att jag kortare tid, än I menen, lider denna skam." När erkebiskopen fortfor med sitt hån, utbrast den kränkte riddaren: "nej, erkebiskop Jöns! Utan lag och utan dom hafven I sköflat min gård och med våld hafven I tagit min egendom, men så mycket kan jag få igen, när Gud vill, och då skall jag bättre passa tid och stund, lita på det, herr erkebiskop!" Erkebiskopen svarade iskallt: "jag står mitt äfventyr, hvad I så ären ute eller inne, herr Nils!"

Men herr Nils passade dock tid och stund. Han begaf sig till sin nedbrända gård och derifrån öfver Gestrikland till Dalarne, hvars allmoge reste sig under hans anförande, och några månader derefter hade lyckan vändt sig så, att Carl Knutsson åter var konung och den öfvermodige erkebiskopen lefde som en flykting på Borgholms slott på Öland.

Längre söderut och närmare Stockholm ligga *Lindholmen* och *Rydboholm*, bekanta från *Gustaf Wasas* historia. På Lindholmen föddes

Gustaf, och på Rydboholm tillbringade han en del af sin ungdom. Af det förra finnes nu ej mera kvar än ett par tegelstenar, hvilka förvaras i en låda i antiqvitets-akademiens samlingar i Stockholm. Rydboholms gamla herresäte finnes deremot kvar. Det bildar nu en öppen fyrkant med ett fristående torn. Uti det sistnämnda visas Gustafs studerkammare. Det är ett litet rum med enkla möbler, bestående af ett träbord och en trästol. I trädgården står en ek, som han planterat och som på det omsorgsfullaste vårdats af *Braheska* familjen, hvilken egt gården allt sedan Gustaf Wasas tid. Gustafs sonson, den store *Gustaf Adolf*, var här på Rydboholm den 23 Maj år 1630. Då begrofs här en gammal grefve Brahe i *Ryds* kyrka, och utom konungen voro äfven drottningen och konungens syster *Catharina* samt hennes man pfalzgreffen *Johan Casimir* med deras dotter och alla riksråden med deras fruar här närvarande. Det var det sista samqväm, som hjeltekonungen var med om, innan han lemnade fäderneslandet för att draga ut i trettio-åriga kriget, och han skall hafva varit mycket glad tillsammans med grefvarne Brahe och de andra öfverstarne. Bland grevarne Brahe var äfven *Nils*, hvilken liksom konungen aldrig mer återsåg fäderneslandet. Han stupade i spetsen för lifregementet, den så kallade gula brigaden, i slaget vid Lützen, när svenska hären för andra gången ryckte öfver grafvarne att hämnas sin konungs död.

I detta landskap ligger Sveriges äldsta stad. Det är *Sigtuna*. Den ligger vid farleden mellan Stockholm och Upsala vid en fjärd, som kallas Sigtunafjärden. Ursprungligen låg staden på vestra sidan om det sund, som från Sigtunafjärden leder norrut, der nu herregården *Signildsberg* är belägen, men när detta Sigtuna blef förstördt af *Olof Haraldsson* från Norge, skall *Olof Skötkonung* hafva anlagt den nya staden, der den nu ligger. Så ringa och oansenlig denna stad nu är,

så stor och präktig har den varit fordom. Det säges, att man knappt kunnat kringgå den på 6 timmar. Den hade 5 kyrkor af sten och 2 kapell utom en kyrka, som tillhörde en klosterorden. Det var genom handel, som Sigtuna vann sina rikedomar, men dessa förde också förderfvat med sig. En vacker dag på sommaren 1188 kom nämligen en sjöröfwareflotta från Estland och seglade in i Mälaren samt upp genom fjärdarne till Sigtuna och uppbrände staden. Sedan dess återvann den aldrig mer sitt välstånd, synnerligast efter anläggandet af Stockholm, dit all utländsk handel drog sig och dit äfven många af Sigtunas köpmän flyttade. Dock fortfor Sigtuna länge att stå i högt anseende för sin ålder och sina minnen. Det hade sin egen stadslag, som var skrifven med munkbokstäfver på pergament och som fanns kvar ända till omkring år 1720. Då vistades en professor från Upsala på Signildsberg och önskade få se den gamla lagboken. Mannen, som skickades att hemta den, drucknade på återvägen och tog den gamla fornlemningen med sig till sjöbotten. Stadens många kyrkor stå numera i ruiner.

När man på ångbåt färdas från Stockholm till Upsala och har lemnat Sigtuna till höger, kommer man in i ett smalt sund med de vackraste stränder och har på venster hand det vackra Signildsberg. Snart öppnar sig sundet, och man kommer åter ut på en fjärd, som kallas *Skofjärden*. Här får man snart till venster se tornen af det Braheska slottet *Skokloster*. Detta gods tillhörde på 1200-talet Folkungarne, och då var der ett kloster, hvaraf det fått sitt namn. Sjelfva slottet byggdes af riksmarskalken *Carl Gustaf Wrangel*, men det blef först färdigt efter hans död, då det ärfdes af hans måg greve Nils Brahe, en son till hjälten vid Lützen. Slottet innesluter en fyrkantig borggård och skall hafva lika många fönster, som året har dagar. Uti de fyra

hörnen höja sig tornen, en våning ofvanom hufvudbyggnaden. Hvalfen i förstugan uppbäras af 8 hvita marmorpelare, hvilka skänktes till Carl Gustaf Wrangel af drottning *Christina*, och hvilka vid reduktionen måste inlösas från kronan mot 18,000 riksdaler. Sjelfva slottet måste äfven lösas mot utbyte till kronan af andra hemman.

Slottet underhålles med stora kostnader på det omsorgsfullaste af Brahefamiljen, som vistas här någon tid hvarje sommar. Det utgör ett praktfullt minne från Sveriges storhetstid och innehåller en mängd samlingar af högsta värde. Biblioteket upptager icke mindre än sju rum och innehåller 22,000 band, utom en mängd dyrbara bref och handskrifter från vår storhetstid. Rustkammaren är den rikaste i Sverige. Der finnes bland andra märkvärdigheter det svärd, hvarmed hertig Carl lät halshugga de fyra riksråden på Linköpings torg år 1600. En mängd dyrbara taflor fylla väggarna, och i första våningen, i den så kallade *kungssalen*, förvaras i trenne skåp en samling dyrbarheter, hvaribland en förgyld bägare af silfver med inlagda ädla stenar, en kanna af elfenben med inläggning af emaljeradt silfver, en spinnrock af elfenben o. s. v.

När man färdats förbi Skokloster, far man åter genom ett sund, som dock snart leder ut i en annan fjärd, hvilken kallas *Ekoln*, hvarifrån man vid *Flottsund* kommer in i Fyrisån, och tre fjerdedels mil norr om Flottsund ligger *Upsala*. Denna stad anlades under vår medeltid och tillhör denna tid, liksom Gamla Upsala och Sigtuna tillhöra den hedna tiden. Redan tidigt fanns här en kyrka, som kallades "heliiga trefaldighetskyrkan". Denna kyrka finnes ännu qvar och ligger på en ås, som löper fram genom staden utefter Fyrisån. I denna kyrka afhörde konung *Erik den helige* messan, då budet kom, att fienden var i antågande. Han begaf sig först efter messans slut fienden till mö-

tes, men blef tillfångatagen och halshuggen, då en källa skall hafva sprungit upp ur jorden, der hans blod flöt.

Staxt bredvid denna kyrka började man uppföra den stora och herrliga *domkyrkan*, som dock ej blef färdig förr än på Engelbrekts tid 1435. Sveriges erkebiskop bodde först i Gamla Upsala, men flyttade hit år 1273, medan *Waldemar Birgersson* var konung. Då voro blott grundmurarne till kyrkan uppförda, men inom dem byggdes ett litet träkapell, dit S:t Eriks kostbara helgonskrin af silfver fördes från gamla Upsala, och hvarje år under den katolska tiden bars sedan helgonkonungens skrin mellan gamla och nya Upsala så väl på hans dödsdag den 18 Maj, som på årsdagen af dess första flyttning till nya Upsala, hvilket inträffade den 24 Januari.

Erkebiskopens hitflyttande och sjelfva domkyrkobyggnaden gäfvor anledning till stadens uppkomst, hvars äldst bebygda del har varit den nu så kallade *Fjordingen*, vester om domkyrkan. Här tros också den äldsta kungsgården hafva legat, der nu erkebiskopsgården ligger. På sandåsen söderut från kyrkan var det, som Gustaf Wasa satt till häst och såg erkebiskop Gustaf Trolle komma framåtående med sin här förbi *Danmarks* kyrka. Gustaf, som var alldeles oberedd till strid, måste fly, och kom vid *Läby-wad* med knapp nöd undan den förföljande fienden. Sedan han blef konung, uppförde han på sandåsen ett slott, som ännu finnes der.

Hvad som ger Upsala sin största betydelse ännu i vår tid är den omständigheten, att der finnes den ena af rikets högsta undervisningsanstalter. Den kallas *universitet* eller *akademi*, och dit begifver sig årligen från de underordnade skolorna eller *Elementarläroverken* en mängd ynglingar för att fullborda sina studier. Detta universitet är ganska gammalt. Det stiftades under medeltiden genom den ädle *Sten*

Sture den äldres och erkebiskop *Jacob Ulfssons* bemödanden hos påfven, ty utan hans tillstånd kunde icke på den tiden en sådan läroanstalt inrättas. Detta äldsta lärosäte var beläget på den så kallade *Qvarnholmen*, hvilken ligger midt i Fyrisån och fordom kallades *Studentholmen*. Holmen, jemte det derpå befintliga stenhuset, skänktes till detta ändamål af en rik och mäktig domprost i Upsala. Nu mera inrymmes dock icke akademien på denna holme, utan en mängd större präktiga stenhus hafva tid efter annan blifvit uppförda för densammas behof. Det är konung Gustaf II Adolf, som genom sin storartade frikostighet satt denna för landet viktiga läroanstalt i tillfälle att utvidga sig och försäkrat den om att kunna ega bestånd i alla tider. Han skänkte nämligen alla sin ätts gods, hvilka genom arf samlats i hans hand, till Upsala akademi. Det var 350 hemman, belägna i Upland, Westmanland och Gestrikland. *Sätra* helsobrunn i Westmanland tillhör Upsala universitet.

Den del av Upland, som genomflytes af Fyrisån, är den tidigast bebygda, och den punkt hvarifrån befolkningen utgick, är Sigtuna. Den utgjordes under hednatiden af tio *härad* eller *hundaren* och kallades därför de tio häradenas land, hvaraf blef *Tiundaland*. Öster om detta Tiundaland bebygdes åtta härad, hvilka kallades *Attundaland* (nu Roslagen), och vesterut fyra härad, hvilka kallades *Fjedrundaland*. Dessa tre — Tiundaland, Attundaland och Fjedrundaland — kallades för folkländerna och hade kvar sin lagman. Först under Folkungaätten börja de förekomma under ett enda namn, nämligen *Upland*, och under en lagman.

Viktiga ord och personer

Bengtsson (Oxenstierna), Jöns.

[ca 1417–1467] Svensk ärkebiskop och riksföreståndare. Är mest känd för sitt uppror mot kung Karl Knutsson (Bonde) som ledde till att denne avsattes.

Heliga Birgitta.

[1303–1373] Svensk medlem av Folkunga-ätten som ägnade sitt liv åt sin kristna tro. Hon gjorde flera pilgrimsresor och levde de sista åren av sitt liv i Rom där hon också grundade en klosterorden. Hon blev år 1399 helgonförklarad av den dåvarande påven.

Boson Sture, Nils.

[ca 1426–1494] Svensk riddare och riksråd. Är mest känd för erövringen av Västerås slott år 1466 och för att ha bidragit till segern vid slaget vid Brunkebergsåsen år 1471.

Brahe, Nils.

[1604–1632] Svensk greve, general och riksråd. Gjorde en snabb karriär först vid hovet och sedan inom militären. Var en av ledarna för det svenska elitförbandet Gula brigaden. Dödades under slaget vid Lützen.

Brahe, Nils.

[1633–1699] Svensk greve, diplomat, militär och riksråd. Var en av sin tids rikaste och mest inflytelserika män. Är i dag kanske mest känd som den som framförde kung Karl XI:s frieri till den blivande drottningen Ulrika Eleonora.

Casimir, Johan.

[1589–1652] Pfalzgreve i Kleeburg i nuvarande Tyskland. Gifte sig med svenska prinsessan Katarina Karlsdotter Vasa, syster till Gustav II Adolf. Striderna i det trettioåriga kriget tvingade honom år 1617 att fly till Sverige där han förlänades Stegeborg och fick titeln hertig av Stegeborg.

Engelbrekt.

[ca 1390–1436] Svensk som började sin karriär som militär. Blev ledare för det så kallade Engelbrektsupproret som började 1431 i Bergslagen. Upproret mot Erik XIII blev så småningom allt våldsammare och spred sig också över hela landet. Engelbrekt intog ett stort antal borgar och slott men mördades den 4 maj 1436.

S:t Erik.

Erik den helige.

[ca 1120–ca 1160] Kung i Västergötland och troligen kung över Sverige 1155–1160. Kallas också för Erik Jedvardsson, Erik IX och Erik den helige.

Folkungarna.

Samlingsnamn för de många stormän som under 1200-talet gjorde uppror mot kungamakten. Folkungarna fanns framför allt

i Uppland och de kämpade mot kungarnas försök att centralisera makten. Upproret slogs slutgiltigt ner på 1280-talet.

De Geer, Louis.

[1587–1652] Holländsk köpman från Amsterdam som flyttade till Sverige 1627. Drev bland annat fabriker i Finspång och gjorde en mycket stor insats för att modernisera svensk industri.

Gustaf I.

Gustaf Wasa.

[1496–1560] Gustav Vasa var kung av Sverige från 1523 till sin död 1560. Gustav Vasa är en av de mest inflytelserika kungarna i svensk historia. Gustav införde arvsmonarkin i Sverige och reformerade kyrkan. Många menar att Vasa skapade den moderna svenska nationalstaten.

Store Gustaf Adolf.

Gustaf II Adolf.

[1594–1632] Svensk kung från 1611 till sin död 1632. Grundlade det svenska stormaktsväldet genom en serie erövringskrig. Betraktas av många som en av världshistoriens främsta fältherrar. Dödades under slaget vid Lützen den 6 november 1632.

Johansson (Wasa), Erik.

[ca 1465–1520] Svensk riddare och riksråd. Är mest känd som far till svenske kungen Gustav Vasa. Avrättades 1520 vid Stockholms blodbad.

Hertig Carl.

[1550–1611] Karl var kung av Sverige från 1604 till sin död 1611. Var son till Gustav Vasa, bror till Johan III och halvbror till Erik XIV. Var inblandad i flera maktstrider och lät avrätta ett stort antal fiender inom adeln. Var också inblandad i fyra olika krig, bland annat mot Ryssland, Danmark och Polen. Hans namn skrivs i dag oftast Karl IX.

Carl Knutsson.

[1408–1470] Svensk riksföreståndare samt kung av Sverige och Norge under flera perioder från 1448 till sin död 1470. Regerade under namnet Karl II och är också känd som Karl VIII och kung Karl.

Prinsessan Catharina.

[1584–1638] Svensk prinsessa. Katarina var dotter till kung Karl IX och syster till Gustav II Adolf. Var gift med pfalzgreven Johan Kasimir. Hennes son blev svensk kung år 1654 under namnet Karl X Gustav.

Drottning Christina.

[1629–1689] Svensk drottning mellan 1632 och 1654. Avsade sig tronen 1654 för att kunna bli katolik och för att slippa gifta sig. Levde de sista åren i Rom.

Olof Haraldsson.

[995–1030] Kung av Norge som kristnade landet med hårdhänkta metoder. Stupade under slaget vid Stiklestad 1030 och blev snabbt ett av Nordens mest populära helgon, S:t Olof. Kallas i dag oftast för "Olof den helige".

Olof Skötkonung.

[ca 980–1022] Svensk kung som regerade mellan 995 och 1022. Var den förste svenske kungen som antog den kristna läran och som lät döpa sig.

Persson, Birger.

[död 1327] Svensk riddare och riksråd. Var Upplands första domare och en av författarna till Upplandslagen. Är i dag mest känd som far till heliga Birgitta. Hans namn skrivs i bland Birger Pedersson.

Skeppund.

Viktenhet. Ett skeppund motsvarar 136 kilo när det gäller metall.

Starbäck, Carl Georg.

[1828–1885] Svensk historiker, lärare och författare. Var en av sin tids mest kända populärhistoriker och kan beskrivas som 1800-talets version av Herman Lindqvist. Han är mest känd för det stora verket ”Berättelser ur den svenska historien” som kom ut i 11 delar mellan 1860-1875.

Sten Sture den äldre.

[ca 1440–1503] Svensk riddare samt riksföreståndare under flera perioder från 1470 till sin död 1503. Är känd för segern vid Brunkebergsåsen som gav Sverige självständighet.

Triewald, Märten.

[1691–1747] Svensk ingenjör, fysiker och köpman. Byggde den första svenska ångmaskinen år 1726 i Dannemora gruva. Han skrev en bok om bin år 1728 med den galna titeln ”Nödig tractat

om bij, deras natur, egenskaper, skiötzel och nytta, utur åtskillige nyares witra anmärkningar samt egne anstälte rön och försök sammanfattad, jemte beskrifning på en ny inrättning af bij-stockar, hwar medelst man kan hindra och förekomma deras swärmande.”

Thorgny lagman.

En fiktiv person i vikingaberättelsen ”Heimskringla”. I den här sagan bor Torgny lagman i uppländska Tiundaland omkring år 1000 och är lagman.

Trettioåriga kriget.

En rad militära konflikter som omfattade större delen av Europa. Krigen pågick mellan 1618 och 1648.

Trolle, Gustaf.

[1488–1535] Svensk katolsk ärkebiskop i Uppsala. Är mest känd som en av de ansvariga för Stockholms blodbad 1520 då han med hjälp av Kristian II fick många av sina fiender avrättade.

Ulfsson, Jakob.

[ca 1430–1521] Svensk ärkebiskop i hela 46 år. Är mest känd som grundare av Uppsala universitet och för införandet av boktryckarkonsten i Sverige.

Waldemar Birgersson.

[ca 1240–1302] Svensk kung under åren 1250-1275. Son till Birger Jarl. Blev av med kungatiteln 1275 till sin bror Magnus Ladulås efter att ha förlorat mot denne i slaget vid Hova. Är mest känd för sina många kärleksaffärer. Satt fångslad på Nyköpings-

hus från 1288 till sin död 1302. Hans namn skrivs i dag oftast Valdemar Birgersson.

Wrangel, Carl Gustaf.

[1613–1676] Svensk greve, fältmarskalk och riksråd. Är mest känd för att ha byggt Skoklosters slott i Uppland och Gripenborgs slott i Småland.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Här kan du söka bland e-böcker från flera olika förlag om en rad olika ämnen, bland annat historia och arkeologi.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott»"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"

- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "En resa på Rhen år 1866"
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)